

Почніть із **впевненості** в собі

Розгляньте проблему **з різних боків**

Почуватися непевно перед творами ХХ століття — цілком нормально. Вони часто створюють таке враження, що ми нічого не знаємо: дуже важко пов'язати те, що перед очима, із чимось зрозумілим. Нас не лише відлякує те, що бачимо. Ми гарячково думаємо: скільки ж зусиль треба докласти, аби щось збагнути! І сумніваємося з подвійною силою: по-перше, у «легітимності» власного бачення, по-друге, у «легітимності» самого твору, який оглядаємо... Збентеження може породити нехіть. Але ніколи не пізно піти іншим шляхом, перетворити свою безпомічність на початок нової незнанної подорожі. Адже цей стан свідчить про те, що твір на нас впливає, просто ми не знаємо, як саме. Це типово для сучасного мистецтва: воно миттєво вражає почуття, не потребуючи від нас додаткових знань. Як тільки ми це усвідомили — то вже ступили крок уперед.

Відкинувши упередження

Найчастіше все ускладнюють — більше, ніж сам твір, — упередження і кліше, що стоять нам поперек дороги. Навіть ті з нас, що налаштовані найбільш відкрито, все одно мають безліч готових (і часто шкідливих) ідей, які видають себе за «власну думку», а насправді заважають вільно мислити. Давнього мистецтва це зазвичай не стосується. Не залежно від того, чи ми знаємо щось про твір, чи він нам подобається, — назагал ми його «приймаємо»: благородство професії художника, велич сюжетів, авторитетність та престиж, набуті з плином століть, — усе це зміцнює нашу довіру. Опираючись на ці знання, ми, як правило, оцінюємо мистецтво ХХ століття під хибним кутом зору. Тобто заперечуємо його справжню суть, а свою безпосередню рефлексію вважаємо необґрунтованою думкою аматора. Краще використаємо її, бо тільки-но ми знайдемо витoki своєї негативної реакції, вона стане важливою відправною точкою. Для цього треба лиш трохи бажання. Тож перед тим, як зануритися у мистецькі пригоди з дитиною, переконаймося, що маємо чим із нею ділитися, окрім власних упереджень.

Кінець краси

Один із найпопулярніших закидів мистецтву ХХ століття — воно відмовилося від краси. Закид загалом справедливий, якщо застосувати звичні критерії, за якими краса тотожна гармонії, граційності, пропорційності. Та навіть якщо ми не дотримуємось концепції єдиного канону краси, який асоціюється із довершеністю класицизму, ми все одно зазвичай не готові захоплюватися творами сучасного мистецтва, так безповоротно далекими від цього канону.

Упродовж століть мистецтво було покликане творити красу. Церква ставила йому завдання передавати досконалість божественного. У всіх творах на релігійні сюжети (а в сучасних музеях їх чимало) глядач мав побачити велич і чистоту, благородство і смирення, саму ідею святості — на протигагу вбогості та гіркоті земного світу. Усього цього мистецтво ХХ століття часто позбавлене, адже його завдання — а отже, й засоби вираження — змінились. Тому для нас як спадкоємців неоплатонічної філософії Відродження, яка ставить знак рівності між красою, добром та істиною, ці зміни здаються грандіозними.

Замість пропонувати глядачеві духовний чи інтелектуальний ідеал — або обидва водночас — мистецтво ХХ століття звертається до нашого щоденного життя — життя без прикрас. Переживши глибокі потрясіння під час двох світових воєн, воно більше не вірить у всемогутність добра. А краса, яка мала це добро супроводжувати, теж зникла. Отож мистецтво компенсує це розчарування, наділяючи цінністю найдрібніші деталі, — лиш тому, що вони правдиві.

Щоразу, коли нас спантеличує твір, якому начебто бракує гармонії, витонченості, елегантності, — того, що ми звикли вважати вершиною краси, — спробуймо віднайти у ньому принаймні спробу висловити істину, а часом просто шалене прагнення до неї. І попри всю недосконалість, неточність чи навіть потворність, у цій істині теж криється краса, тільки інша — невловима, таємнича, несподівана... Часом це єдине, що залишається, та воно неймовірно важливе... Будь-яка звичайна людина нарешті може без остраху впізнати себе у цьому дзеркалі. Мистецтво ХХ століття засвідчує, що ми однаковою мірою нащадки і Аполлона, і людини-слона... Воно дозволяє нам не бути ідеальними.

Страх відчаю

Оскільки краса і добро були нерозривно пов'язані, потворність вважали очевидною ознакою зла — або принаймні чогось не зовсім доброго. Цей розподіл ролей часто керує нашими поведінковими стереотипами; до слова, він і досі визначальний у пригодницьких фільмах. Бридке лякає — ми його остерігаємось. Як тільки якийсь твір видається «потворним», його одразу вважають агресивним, небезпечним; він — що найгірше — стає втіленням відчаю і зневіри. З уваги випадає одна деталь: мистецтво ХХ століття *не визнає* безнадії — хоча б тому, що досі існує. Воно з усіх сил пручається, прагне відгородитись від неї назавжди. А коли показує свої шрами, коли не приховує смутку та безпомічності — це лише свідчить

про те, що рани його гартують. Тож не варто плутати мистецтво з тим, що воно заперечує. Бо навіть ті сучасні твори, що видаються нам невимовно страшними, – про перемогу світла над темрявою.

Складність розуміння

Прийнято вважати, що давній живопис є легшим для сприйняття, ніж твори ХХ століття. Коли оглядаємо малозрозумілі для нас сюжети (хіба що ми знаємо Біблію, міфологію та історію як свої п'ять пальців), насправді нас захоплює композиція, рисунок, пейзаж чи вираз обличчя, багатство деталей тощо. Нам усе здається зрозумілим, хоча дуже часто ми просто фіксуємо те, що бачимо: жінка, ліс, вояки в обладунках... Звідси – плутанина між *зрозумілістю* і *легкістю сприйняття*. Мистецтво ХХ століття дійсно важче для «прочитання», проте значно легше для розуміння, оскільки зображає знайомі теми. Головна новизна у тому, що воно їх проблематизує. І саме цей аспект проблематизації чи критики може бути перепоною для нашого розуміння. Візьмімо, для прикладу, кубістичні портрети Жоржа Брака чи Пабло Пікассо, написані близько 1910 року: вони не відтворюють особу, яка позує, фотографічно. Але враховано те, як вона відчуває себе у просторі, як частини її тіла контактують з довколишнім світом, – вони передані на картині за допомогою фрагментів ліній, геометричних акцентів, кольорових плям... Завдяки цьому зображене стає набагато ближчим до дійсності, ніж, скажімо, портрет Джоконди.

Закиди в елітарності

Думка про те, що мистецький твір може бути не тільки декорацією, іноді викликає ледь не обурення. Ніби нефахівець не зможе сприйняти закладену глибшу ідею. Утім, незрозумілими насправді можуть бути не самі твори, а те, що про них написано. (Відчуття «виключеності» часто підсилюється ще й тим, що володіти творами мистецтва можуть далеко не всі – але ж усі здатні їх розуміти). Тож якщо нам трапляється текст, який нічого не прояснює, – без вагань відкладаймо його вбік. Не розуміємо всього, що бачимо в музеї, і почуваємося неповноцінно? Чому? Чи почувалися б ми так само на канікулах у горах, не знаючи геології чи кількасотлітньої історії санного спорту? Коли ми звинувачуємо мистецтво у надмірній «інтелектуальності», це несправедливо з трьох причин. По-перше, щодо слова «інтелектуальний»: мистецтво – це не тільки плід розумової діяльності; по-друге, щодо митця: той прагне, щоб його зрозуміли не лише історики мистецтва та мистецькі критики; по-третє, щодо себе самих: адже ми одразу позбавляємо себе шансу збагнути основне. Сучасне мистецтво показує світ настільки прямолінійно, у такий спосіб, за допомогою таких форм, кольорів і образів, що кожен може (більшою чи меншою мірою) втямити його сутність. Елітарність, яку йому закидають, більше стосується минулих століть, сьогодні ж це просто штучна причина для невдоволення.

«Сучасні риси» у давньому творі

Хоч глядач інколи не має опорної точки і сповнений упереджень, зазвичай він цінує сучасне мистецтво в неочевидний спосіб. Коли хтось перед твором давнього мистецтва вигукує: «Це так сучасно!» – вчувається не лише захоплення, а й здивування. Це означає, що глядач вловив якийсь підтекст, звернув увагу на простоту форм чи на особливу композиційну структуру – усе те, до чого мистецтво ХХ століття нас уже призвичаїло. Адже ми можемо відкривати для себе всі ці особливості, не зважаючи на первинність давнього мистецтва, і виявляти, що вони позачасові – просто стали очевиднішими і помітнішими, відколи сучасне мистецтво надало їм першочергової ваги. Себто не давнє мистецтво «сучасне» (як нам здається), а сучасне мистецтво значно «давніше», ніж ми звикли вважати...

Відкрийте нові **перспективи**

Дуже важко переконливо говорити про те, у чому сумніваєшся. Тож перед тим, як оглядати з дитиною твори ХХ століття, варто з ними «зблизитися». Досягти цього можна по-різному: далі подано підказки, які, залежно від вашого типу сприйняття, будуть частково корисними. Їх не треба завчати напам'ять. Найважливіше – обрати власний шлях. Лише тоді ним можна вести когось іншого – і раптом виявити, що дитина цілком невимушено сприймає твір, розуміння якого нам далось так важко.

Забудьте про ярлики

Тієї миті, коли милуємося квіткою, не думаємо про те, яка її повна назва у словнику з ботаніки. До мистецького твору найкраще підходить так само. Скільки б ми не завчали хронологію течій та стилів, «ілюструючи» їх творами (хоча в межах навчальної програми цей метод тренування пам'яті цілком ефективний), це не наблизить нас до розуміння мистецтва. Нема жодних проблем, якщо вам не вдалось опанувати теоретичний матеріал: митці не люблять класифікацій, бо це завжди накладає обмеження. Вам більше сподобаються безпосередні, чуттєві взаємини з мистецтвом, споглядання того, що перед очима тут і тепер: оце і є справжнє «занурення» у твір.

Піддайтеся «механіці» твору

Анрі Матісс використовував поняття «механіка» щодо живопису, та воно може стосуватися будь-якого мистецького твору. Головне – і це поза сумнівом – позбутися всіляких очікувань і просто слідувати за авторським задумом. Якщо ви прочитаєте назву роботи не одразу, а лише після того, як її оглянете, – це лише на краще... Хіба ми вимагаємо в особи, з якою щойно познайомились, показати документи? Формальні деталі з'ясуємо трохи згодом. Пережите безпосередньо